

Zdzisław Gębołyś

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

**„Bibliotekarz” 1919–1929–1939
– czasopismo nie tylko dla bibliotekarzy.
Cz. III. Tematyka nie-bibliotekarska**

Tematyka

„Bibliotekarz” zasadniczo koncentrował się na sprawach bibliotek, co było zgodne z założeniami pisma. Pierwszoplanowym adresatem „Bibliotekarza” byli bibliotekarze i bibliotekoznawcy, czy, szerzej, ludzie książki. Tematyka bibliotekarska wypełnia zdecydowaną większość stron pisma. Jednak biblioteka jako instytucja siłą rzeczy wykracza poza ramy dyscypliny, która tworzy jej teoretyczne i praktyczne podstawy. Pomny istoty biblioteki jako świątyni wiedzy otwartej na uniwersum, „Bibliotekarz” uwzględniał również tematy i zagadnienia wykraczające poza wąski krąg wiedzy fachowej. Przez łamy przedwojennego „Bibliotekarza” przetaczają się informacje o publikacjach właściwe z prawie wszystkich dyscyplin naukowych. Stąd też zapewne znalazło się w czasopiśmie miejsce również dla dziedzin oraz zagadnień mogących budzić zainteresowanie wśród nie-bibliotekarzy, w tym przedstawicieli nauk humanistycznych, nauk społecznych, a nawet nauk stosowanych. W trzeciej części naszej „opowieści” o przedwojennym „Bibliotekarzu” opowiemy o jego mniej znanej stronie, tj. o tym, że łamy pisma były otwarte także dla tematów nie-bibliotekarskich i dla nie-bibliotekarzy¹.

Filozofia

W skromnym, aczkolwiek widocznym zakresie obecna jest w piśmie filozofia. Książki z zakresu filozofii były anonsowane w trzech głównych działach: *Desiderata*; *Duplicata*; *Książki z biblioteki*. W pierwszych dwóch kolumnach zamieszczane były wy-

¹ GĘBOŁYŚ Z, „Bibliotekarz” 1919–1929–1939 – czasopismo fachowe nie tylko dla bibliotekarzy. Cz. I: geneza, założenia, cechy formalne, „Heteroglossia” 2021, s. 277–297; GĘBOŁYŚ Z., „Bibliotekarz” 1919–1929–1939 – czasopismo fachowe nie tylko dla bibliotekarzy. Cz. II: Tematyka bibliotekarska, „Heteroglossia” 2022 (12), s. 253–283.

łącznie anonsy bibliograficzne, o książkach poszukiwanych (*Desiderata*) lub oferowanych do sprzedaży (*Duplicata*). Przykładowo w 1931 roku Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy (dalej BMW) oferowała sprzedaż książki Friedricha Alberta Langego *Historia filozofii materialistycznej* (Warszawa 1861)². W numerze 1 z roku 1931/32 „Bibliotekarz” anonsował chęć sprzedaży książki Henryka Levittoux *Filozofia natury* (Warszawa 1872)³. Okazjonalnie zamieszczane były w piśmie informacje o nabytkach biblioteki z zakresu filozofii⁴ (František Drtina: *Uvod do filosofie*, Praha 1926). Ważniejszy, bardziej wartościowy charakter, zwłaszcza dla bibliotekarzy, miały anonсы umieszczane w dziale pisma pt. *Książki w bibliotece*. W dziale naukowym tego adnotowanego spisu literatury pojawiały się od czasu do czasu również informacje o książkach filozoficznych. Na przykład w numerze 2 (1936/37) znalazły się trzy pozycje: *Kultura i życie* Stanisława Brzozowskiego (Warszawa 1936), *Wszelchideał życia i duszy* Rudolfa M. Holzapfela (Warszawa 1936) oraz literacka biografia Erazma z Rotterdamu autorstwa Stefana Zweiga⁵. Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy (dalej BPW), największa do czasu powstania Biblioteki Narodowej w 1928 roku biblioteka warszawska i polska, obok podstawowej funkcji upowszechniania literatury pięknej i popularnonaukowej nie stroniła również od literatury naukowej. W księgozbiornie liczącym w roku sprawozdawczym 1938/1939 398 801 dzieł (490 407 woluminów)⁶ była oczywiście obecna również „Filozofia”. Świadectwem tego są wzmianki statystyczne o filozofii w księgozbiornie bibliotek. W 1921 roku na 87 437 dzieł filozofa liczyła 1554 dzieła, tj. 1,8 %⁷, a niespełna 10 lat później, według stanu na 1 IV 1930, w księgozbiornie mieszczącym w sobie ogółem 180 245 dzieł, filozofia liczyła 3915 pozycji, tj. 2,2% ogółu dzieł⁸. W wypożyczalni 2208 dzieł należało do działu filozofii (na, łącznie, 17 778 dzieł, tj. 12,4% ogółu książek⁹). W dziale wydawnictw ciągłych zarejestrowano 25 czasopism filozoficznych na 2246 tytułów, tj. 1,1% ogółu czasopism¹⁰. W Dziale Informacyjnym warszawskiej biblioteki filozofia była reprezentowana przez 51 dzieł na 1664, tj. 3,07%¹¹.

² *Duplicata*, „Bibliotekarz” 1930/31, nr 10/11, s. 92.

³ *Duplicata*, „Bibliotekarz” 1931/32, nr 1/2, s. 9.

⁴ *Nowe książki. Słowianoznawstwo (Czechosłowacja)*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 3–5, s. 53–54.

⁵ *Książka w bibliotece*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 3–4–5, s. 58, 59, 60.

⁶ GAWINKOWA I., *Biblioteka Publiczna w latach 1928–1939*, [w:] Tazbir S. (red.), *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*, Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Warszawa, 1961, s. 605.

⁷ *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy za 1921*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1932/33, nr 12, s. 77–83.

⁸ *Księgozbiór zasadniczy Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 2, s. 14.

⁹ *Wypożyczalnia Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 5–6, s. 39.

¹⁰ *Dział Wydawnictw Periodycznych i Ciągłych Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, 1930/31, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 8–9, s. 61.

¹¹ *Dział Informacyjny Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” nr 3–4, s. 26.

się znane i szczerze słuchane w warszawskich miejskich czytelnia dla dzieci, zasięgi ich i formy wydają się, o ile można wnioskować na podstawie krótkiej broszury, znaczenie serce i bogatsze. Praca więc ta jest tylko interesująca przez to, że zapoznaje nas z poziomem propagandy książki gdzie indziej i w innym środowisku. Autora nie mówi wyraźnie, czy poace tego typu ma mieć zastosowanie w czytelnia, czy w wy-

steczalniach dla dzieci. Może silniejszy nacisk na propagandę słowną, nawiązywanie również przy każdym wyborze i zwrocie książki są skutkami tego, że dzieci nie mają, jak w warszawskich czytelnia dla dzieci, wolnego dostępu do półek, wolnego wyboru książki, co oczywiście w znacznym stopniu zmienia metody pracy z czytelniami.

Zofia Wodrychowska.

BIBLIOGRAFIA WYDAWNICTW Z ZAKRESU KSIĘGOZNAWSTWA.

1. *Augustyniak Jan*. Budowa nowego gmachu Biblioteki Publicznej w Łodzi. Warszawa 1938. (Druk Jan Świętoński i S-ka). (28 × 20), s. 11. (Odb. z czasop. „Bibliotekarz” Nr. 8 r. 1938).
2. *Przedsiębiorstwo Inżynierskie I*. Upodobania czytelnice dorosłych. Badania wśród słuchaczy szkół wieczorowych i uniwersytetów powozecznych samorządu m. st. Warszawy. Warszawa 1938. Skł. Gł. w Instytucie Obsługi Dorosłych. (Druk. Olszowska). (18,5 × 14), s. 10 nb + 151.
3. *Golewski Józef*. Składacz. Podręcznik dla składaczy. Wzrost treści: 1500 przykładów, 300 rycin, 100 tabel, 10 tablic kolorowych. Zesz. 1. Olszowice. Kraków 1938. Nakł. własny. (Druk. Uniw. Jagiell.), cm 30, s. 16.
4. *Góczyński Stefan*. Drukarnia polska Józefa Waleckiego w Piotrkowie Tryb. (1912–1937 r.). Piotrków Tryb. 1938. Nakł. „Drukarni Polskiej” J. Waleckiego. (30 × 22); s. 42 + 4 nb.
5. *Łodyński Marian*. Czy archiwa są instytucjami pu-

- blicznej uczelnianej naukowej? Kraków 1938. Nakł. „Przegląd Biblioteczny”. (Druk W. L. Anczyz i S-ka), cm. 22½, s. 6. (Odb.: Przegląd Biblioteczny. 1938. zesz. 2).
6. *Obiadek Nr 6*. wojewody Łódzkiego z dnia 13 września 1938 r. L. S.A.L.16/38 o zorganizowaniu aleji bibliotecznej przez samorząd terytorialny. Do wyśledzeń Panniu Przewodniczących Wydziałów Powiatowych woj. łódzkiego. Wojewoda (—) H. Józewski. (br. m. i r.). (23 × 15), s. 3 nb.
7. *Statut Biblioteki Narodowej Józefa Piłsudskiego w Warszawie*. Kraków 1938. Nakł. Biblioteka Narodowa J. Piłsudskiego. (Druk W. L. Anczyz i S-ka), cm. 22½, s. 6. (Odb.: Przegląd Biblioteczny. 1938. zesz. 2).
8. *Wojciechowski Kazimierz*. Legatność szkoły w Bibliotekę Publiczną Warszawa 1938. (Druk J. Świętoński i S-ka). (28 × 20), s. 3. (Nadch. z czasop. „Bibliotekarz” Nr 8 r. 1938). Ogólnego zbioru wyd. Biblioteki Publicznej Nr 85. Ułożyła *Daniela Stopczńska*.

O DOBORZE LITERATURY Z ZAKRESU FILOZOFII*)

Następujące nauki uważa się dzisiaj na ogół zgodnie za filozoficzne: poza historią filozofii – metafizykę, teorię poznania, estykę i estetykę. O filozofie potrącają też podstawowe zagadnienia nauk szczegółowych, tworzące problematykę tzw. filozofii matematyki, filozofii historii itd. Sporna jest natomiast pojęcia psychologii i logiki. Wielki rozwój tych dwóch nauk w czasach ostatnich, fakt, iż zajmują się sprawami bardzo specjalnymi i przypominają raczej nauki szczegółowe, sprawia, że wielu uczonych uważa psychologię i logikę za nauki odrębne i do filozofii ich nie zalicza.

Filozofia, „królowa nauk”, owiana jest dla wielu ludzi jakimś szczególnym czarem, garnie się do niej zwłaszcza inteligentniejsza młodzież w wieku 17–18 lat. Suka się w filozofii odpowiedzi na pytania, które w pewnym okresie odbierają spójność, np. jaka jest rzeczywistość naprawdę – materialna czy duchowa, które pojęcie jest prawdziwe, jak w życiu postępować, na czym polega piękno. Suka się odpowiedzi na takie pytania w dziełach różnej wartości, niezawodnych ho w literaturze filozoficznej jest może więcej niż w innych dziedzinach książek metrycznych i niespodziewanych. Stąd też duża rola doradcy, który polecać powinien książki jasno pisane, godne przeczytania, bądź ze względu na ważną wiedzę,

jakiej mogą dostarczyć, bądź ze względu na rolę dziecięcą, jaką odegrały, bądź wręcz ze względu na wpływ wychowawczy, jaki wywierają. Wybór tych książek nie może być oczywiście zupełnie obiektywny, zainteresowania i sympatie naukowe tego, który wyborem dokonuje, zawsze muszą grać pewną rolę.

Z filozofii można się zapoznać na trzech drogach: 1) poprzez historię filozofii i lekturę klasyków, 2) poprzez wstępy do filozofii, które wprowadzają w całości problematyki filozoficznej, i 3) poprzez monografie, w których opracowane są w sposób popularny pewne zagadnienia szczegółowe. Podamy tu najwięcej – sześć wagi – wydawnictwa z każdej grupy, dostępne w języku polskim, z wyłączeniem prac ściśle psychologicznych, które wymagają osobnego omówienia.

Historia filozofii:

1. *Tatarskiewicz Wł.* Historia filozofii, Lwów 1931. (Tom I: Filozofia starożytna i średniowieczna. Tom II: Filozofia nowożytna).
2. *Dyńska I.* Zarys historii filozofii greckiej, Lwów 1935.
3. *Twardowski K.* O filozofii średniowiecznej wykładów sześć, Lwów 1910.

*) Odrzyt wyłożony na Kursie Bibliotekarskim dla bibliotekarzy zawodowo-czynnych organizowanym przez Koło Warszawskie Związku Bibliotekarzy Polskich.

Dot. 1. Pierwsza strona tekstu W. Auerbacha.

Źródło: „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 141.

Zupełnie wyjątkowym tekstem w porównaniu z opisanymi jest 3-stronicowa charakterystyka dzieł filozoficznych. Jej autorem był Walter Auerbach, przedstawiciel lwowskiej szkoły filozoficznej, uczeń Kazimierza Twardowskiego. Tekst jest przedrukiem odczytu wygłoszonego dla bibliotekarzy w Kole Warszawskim Związku Bibliotekarzy Polskich (dalej ZBP)¹². W. Auerbach umieścił w rekomendowanym spisie ogółem 45 książek, w podziale na historię filozofii, dzieła propedeutyczne i monografie popularne oraz dzieła z zakresu logiki i teorii poznania. Znaleźli się na tej liście najwybitniejsi ówczesni polscy filozofowie, m.in. Władysław Tatarkiewicz, Kazimierz Ajdukiewicz, Kazimierz Twardowski, Roman Ingarden, a spośród klasyków m.in. Platon, Arystoteles, Schopenhauer. Szczególnie cenna dla bibliotekarzy mogła być krótka prezentacja popularnych serii filozoficznych: *Biblioteka filozoficzna* i *Licealna biblioteka filozoficzna*. Niemniej istotne jest przesłanie, które zawarł W. Auerbach we wstępie do wykazu. Mówi w nim m.in. tym, że filozofia, z jednej strony, szuka odpowiedzi na pytania, „które w pewnym okresie odbierają spójność”, dlatego niezmiernie ważna jest

¹² AUERBACH W., *O doborze literatury z zakresu filozofii*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 141–143.

rola doradcy [bibliotekarza – ZG], który „powinien polecać książki jasno napisane, godne przeczytania (...)”¹³. Godzi się dodać, że słowa te pochodziły od wtedy już wybitnego i znanego filozofa, ucznia K. Twardowskiego¹⁴.

Socjologia

Obecność socjologii w międzywojennym „Bibliotekarzu” jest również skromna, jeśli brać pod uwagę tylko same teksty. Składają się na nią dwa szkice, które były, jak się wydaje, inspirowane prowadzonym przez BPW kursem dla bibliotekarzy afiliowanym przy Bibliotece, w trakcie którego prowadzone były również wykłady z tych przedmiotów. W dodatku teksty miały charakter czysto użytkowy, przeznaczone były dla zawodowo czynnych bibliotekarzy, uczestników kursu zorganizowanego przez Warszawskie Koło ZBP.

Treścią pierwszego tekstu był przegląd i dobór literatury fachowej do dyscypliny socjologii. Autorem odczytu o doborze literatury z zakresu nauk społecznych był wybitny socjolog, działacz społeczny i publicysta, Aleksander Hertz (1895–1983)¹⁵. W wykazie bibliograficznym będącym ilustracją do wykładu, który wygłosił, podobnie jak Auerbach, w przybibliotecznej Szkole Bibliotekarskiej, Hertz, zamieszczono ogółem 116 publikacji z obszaru dyscyplin szczegółowych wchodzących w skład nauk społecznych (dzieła ogólne; socjologia; statystyka; demografia; ekonomia; polityka społeczna; polityka wewnętrzna i zewnętrzna). A. Hertz w słowie wstępnym podkreślał rolę swej dyscypliny w praktyce bibliotekarskiej oraz dla czytelnika¹⁶.

Treścią drugiego, socjologicznego tekstu, liczącego aż 24 strony, również napisanego na potrzeby kursu bibliotekarskiego, autorstwa Stanisława Orsini-Rosenberga (1892–1970) była socjologia słowa drukowanego¹⁷. Artykuł ten na tle dwóch poprzednich jest ewenementem, gdyż ma charakter naukowego studium o wpływie słowa drukowanego na jednostkę i społeczeństwo. Godzi się zaznaczyć, że również S. Or-

¹³ Tamże, s. 143.

¹⁴ Walter Auerbach (1905-1943?) – dokładna data śmierci Auerbacha nie jest znana, w opracowaniach podawany jest często rok 1942 i 1944 – zob. IVANYK S., *Waltera Auerbacha krytyczna analiza pojęcia obiektywu*, [w:] Brożek A., Chybińska A., Gryganc M., Tkaczyk M. (red.), *Mysli o języku, nauce i wartościach. Profesorowi Juliuszowi Jadackiemu. w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 1999, s. 176–184. JADACKI J. J.: *Walter Auerbach, [Filozofowie polscy pochodzenia żydowskiego]: Walter Auerbach, Hersz Bad, Leopold Blaustein, Salomon Igel, Antoni Pański, Zygmunt Schmierer*, [w:] *Słownik filozofów polskich*, Andrzejewski B., Kozłowski R. (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 1999, s. 15–16, 18, 23–24, 67, 141, 162–163. Zob. też. PAWLIKOWSKI T., *Auerbach Walter*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, Maryniarczyk A., Daszkiewicz W., Bury G., Nawracała-Urban M., Szymaniak A. (red.), Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2011, s. 63–65.

¹⁵ *Hertz Aleksander* [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3911374>, [dostęp: 2023–11–13].

¹⁶ HERTZ A., *O doborze literatury z zakresu nauk społecznych*, „Bibliotekarz” 1939 nr 3–4, s. 47–52.

¹⁷ ORSINI-ROSENBERG S., *Socjologia słowa drukowanego*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 12, s. 93–106.

sini-Rosenberg był postacią nietuzinkową. Był uczniem znanego socjologa Floriana Znanieckiego, prekursorem socjologii książki. We wspomnianej publikacji dowodził, że ta subdyscyplina obejmuje swoim zasięgiem szeroki krąg oddziaływania: autorytet pisarza, układ i styl książki, cechy zewnętrzne i estetykę książki, nakład i kolportaż, rozpowszechnianie książki¹⁸. Socjologia jest obecna na łamach „Bibliotekarza” jeszcze w jednym wymiarze. W piśmie można znaleźć informacje statystyczne o dziełach socjologicznych w księgozbiorze BPW. W roku sprawozdawczym 1920 w dziale 3, do którego wchodziła również socjologia, znajdowało się 8749 dzieł, tj. nieco ponad 10% ogółu¹⁹.

Zagadnienia socjologiczne (społeczeństwo, mniejszości narodowe, rolnicy, robotnicy, dzieci, chorzy, niewidomi)

Mniejszości narodowe

II Rzeczpospolita była państwem wieloetnicznym i wielowyznaniowym. W Polsce międzywojennej, według spisu powszechnego z 1931 roku, zamieszkiwało ok. 32 mln obywateli, w tym prawie 10 mln (31%) było przedstawicielami mniejszości narodowych. Najliczniejszą grupę mniejszościową stanowili Ukraińcy, których wspólnie z Rusinami było ok. 3,5 mln (14%). Niewiele mniejsza była mniejszość żydowska, licząca 2,7 mln osób (8,6%), jednak najsilniejszą pod względem ekonomicznym i najlepiej zorganizowaną mniejszością narodową byli Niemcy, w liczbie blisko 750 tysięcy (2,3%)²⁰. Mniejszości narodowe posiadały konstytucyjne gwarancje zachowania tożsamości narodowej i swobody jej kultywowania, co zresztą czyniły, uczestnicząc aktywnie w życiu politycznym, sportowym, związkowym oraz kulturalno-oświatowym, także poprzez prowadzenie szkół i bibliotek²¹.

„Bibliotekarz” tylko w niewielkim stopniu interesował się niepolskim ruchem bibliotecznym. Właściwie poza bibliotekami żydowskimi i ukraińskimi, biblioteki pozostałych mniejszości narodowych były na łamach pisma zupełnie nieobecne. Najwięcej pisano o bibliotekach żydowskich, w czym główna zasługa najwybitniejszego bibliotekarza pochodzenia żydowskiego okresu międzywojennego, Hermana Kruka. Był on autorem dwóch większych tekstów o bibliotekach żydowskich i kilku mniejszych poświęconych głównie bibliotekom żydowskim w Warszawie i Łodzi. Pierwszy

¹⁸ Tamże.

¹⁹ *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy za 1921...*, s. 77–83.

²⁰ GAWRYSZEWSKI A., *Ludność Polski w XX wieku*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2005, s. 18, 32; *Statystyka Polski. Seria C. Z. 1a-*. nakł. GUS, Warszawa 1934 – z. 94a, s. 15.

²¹ Zob. GĘBOŁYŚ Z., *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.

z nich to artykuł o metodach pracy Biblioteki im. Bronisława Grossera w Warszawie²², drugi – o żydowskich bibliotekach w Warszawie²³. O nowym gmachu Głównej Biblioteki Judaistycznej zamieścił tekst Mojżesz Wajsberg²⁴. Większość tekstów dotyczyła bibliotek w Warszawie, ale od czasu do czasu pojawiały się też kronikarskie notatki o bibliotekach żydowskich na prowincji – we Włocławku²⁵ czy w Pińsku²⁶.

Fot. 2. Główna Biblioteka Judaistyczna.

Źródło: „Bibliotekarz” 1936/37, nr 3–5, s. 61.

Rolnicy

Sprawy wsi leżały bezwzględnie na sercu redakcji „Bibliotekarza”. Świadczy o tym nie tyle niewielka liczba, ile jakość zamieszczonych w czasopiśmie tekstów na ten temat. Oprócz krótkich, kronikarskich notek pojawiających się w piśmie od jego zarania²⁷ i dokumentujących poczynania organizacji wiejskich i robotniczych na tym polu, ważną rolę pełnią tu teksty specjalne. Roli książki i biblioteki w życiu wsi dotyczyły dwa dodatki wiejskie „Bibliotekarza” opublikowane w roczniku 1935/36²⁸. I nie ma w tym nic dziwnego zważywszy na fakt, że II Rzeczpospolita była państwem rolniczo-przemysłowym, w którym rolnictwo było znaczącym składnikiem dochodu narodowego, a ludność wiejska stanowiła większość społeczeństwa (73%)²⁹. Książka i biblio-

²² KRUK H., *Metody pracy Biblioteki im. Bronisława Grossera w Warszawie*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 4, s. 54–61.

²³ TENŻE, *Żydowskie biblioteki w Warszawie*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 2, s. 37–39.

²⁴ WAJSBERG M., *Główna Biblioteka Judaistyczna w nowym gmachu*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 3–5, s. 61–62.

²⁵ *Włocławek. Przeniesienie biblioteki*, „Bibliotekarz” 1938, nr 3/5, s. 50–51.

²⁶ *Pińsk. Żydowska biblioteka miejska*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 16.

²⁷ *Wiejska poradnia oświatowa*, „Bibliotekarz” 1919, nr 5–6, s. 29.

²⁸ *Biblioteka na wsi. I Dodatek do „Bibliotekarza”*, nr 1, 1935/36, nr 4; *Znaczenie książki w pracy zawodowej rolnika. II Dodatek do „Bibliotekarza”*, 1935/36, nr 4–5–6.

²⁹ *Statystyka Polski*, z. 88, s. 26–27; z. 78, s. 26; z. 68, s. 36–40; z. 65, s. 22; z. 58, s. 11; z. 64, s. 11–12.

teka miały pełnić funkcję kulturotwórczą i modernizacyjną, zwłaszcza na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego i częściowo zaboru austriackiego, o wysokim poziomie analfabetyzmu i niskim poziomie kultury rolniczej. Książki udostępniane przez biblioteki oświatowe na wsi miały przewyżczać te zapóźnienia. W tym dziale szczególnie rolę zamierzała pełnić Poradnia Biblioteczna ZBP. Poradnia została utworzona z myślą o udzielaniu pomocy fachowej przede wszystkim bibliotekom publicznym. Działalność Poradni obejmowała, oprócz poradnictwa, tworzenie bibliografii zalecających, podręczników bibliotekarskich, wspomaganie bibliotek w zakresie techniki bibliotecznej.

Pracownicy Poradni przygotowali specjalne miniporadniki w roczniku 1935/36³⁰. Mieszczą one w sobie, z jednej strony, literaturę beletrystyczną, a z drugiej strony – literaturę popularnonaukową dotyczącą pracy na wsi. Książka na wsi miała za zadanie dostarczać rozrywki, czemu służyła właśnie beletrystyka, ale w nie mniejszym stopniu miała dostarczać praktycznej wiedzy poprzez książkę rolniczą, z zakresu gospodarstwa wiejskiego. Efektem tych starań, o czym pisze Stefan Pawłowski³¹, było utworzenie Komitetu do Spraw Kultury Wsi, powstałego w 1939 roku i koordynującego działalność samorządu i organizacji wiejskich. Komitet opracował specjalny program rozwoju bibliotek publicznych w gminach wiejskich. Temu dziełu, któremu kres położył, niestety, wybuch wojny, miał służyć katalog podstawowy biblioteki gminnej, liczący 1200 pozycji, przeznaczony dla bibliotek działających na wsi, który przygotowała Poradnia Biblioteczna ZBP (Warszawa 1939)³². Poradnia uczestniczyła również w różnego rodzaju kursach bibliotekarskich³³.

Robotnicy

Jedną z ważnych grup czytelników w bibliotekach oświatowych (publicznych) okresu międzywojennego byli robotnicy. Musieli mieć tego świadomość redaktorzy „Bibliotekarza”, zwłaszcza że część z nich była blisko związana z ruchem socjalistycznym, jak na przykład wieloletni dyrektor BPW, Faustyn Czerwijowski³⁴. Pomimo tego w czasopiśmie robotnicy są prawie niewidoczni. Pojawiają się dość okazjonalnie i przypadkowo. Świadectwem tego są zaledwie dwa teksty dotyczące bibliotek robotniczych oraz dwa teksty o bezrobotnych w bibliotekach. O bardzo dobrze działającej bibliote-

³⁰ Zob. przypis 28.

³¹ PAWŁOWSKI S., *Sprawa bibliotek na wsi*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 16–17.

³² *Biblioteka gminna. Katalog podstawowy. Wskazówki praktyczne*, praca zbiorowa pod red. W. Dąbrowskiej, Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1939.

³³ *Poradnia Biblioteczna ZBP*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 1, nr 4/6, s. 1–4. Zob. też DĄBROWSKA W., *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 11, 1975, s. 215–248.

³⁴ *Faustyn Czerwijowski*, [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Faustyn_Czerwijowski, [dostęp: 2023-11-13].

ce Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego w Krakowie donosi kronikarska notka³⁵. Maria Arnoldowa w półstronicowym tekście w sposób informacyjny scharakteryzowała bibliotekę Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół dla Dzieci³⁶. Bezrobotni w bibliotekach pojawiają się w dwóch krótkich tekstach, co też wskazuje na marginalny charakter tej tematyki w „Bibliotekarzu”³⁷.

Dzieci i młodzież

Najmłodszy czytelnicy byli jedną z najbardziej ulubionych bibliotecznych grup czytelnickich redakcji „Bibliotekarza”. Takie wrażenie można odnieść, wertując poszczególne roczniki pisma, ale dopiero od 1934 roku. Wcześniej poza tekstem o wzorowej bibliotece dla dzieci ta tematyka była w „Bibliotekarzu” w zasadzie nieobecna³⁸.

Fot. 3. Biblioteka wzorowa dla dzieci m. st. Warszawy.

Źródło: „Bibliotekarz” 1934/35, nr 3–5, s. 35.

Od 1934 sytuacja zmieniła się diametralnie. Temat marginalny przeistoczył się w temat pierwszoplanowy. Przełom nastąpił od numeru 3–5 z 1934/35, kiedy to został wydany numer specjalny dedykowany bibliotekom dziecięcym³⁹. Znalazły się tam

³⁵ Kraków. Biblioteka T. U. R., „Bibliotekarz” 1935/36, nr 3, s. 51–52.

³⁶ ARNOLDOWA M., *Biblioteka Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 3–5, s. 41.

³⁷ RYGIEL S., *S.O.M. i jego praca biblioteczna*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4/6, s. 81; *Stowarzyszenie Opieki nad Młodzieżą niezatrudnioną*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4/6; 1934/35, nr 9–11, s. 112.

³⁸ GUTRY M., *Biblioteka Wzorowa dla Dzieci. Oddział Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1929/30, nr 11, s. 35–40.

³⁹ „Bibliotekarz” 1934/35 nr 3–5.

artykuły o bibliotekach dziecięcych w Łodzi, Warszawie i w Dąbrowie Górniczej⁴⁰. Jak usprawiedliwia się redakcja w słowie wstępnym do numeru, powodem niewielkiego zainteresowania, a poniekąd nikłej obecności bibliotek dziecięcych w czasopiśmie był kryzys (lat 30. XX wieku – ZG). Od tego momentu „Bibliotekarz” zaczął odrabiać zaległości i praktycznie w każdym numerze pojawiał się jeśli nie artykuł, to notatka w dziale Kronika. Numer 8/9 z rocznika 1935/36 przyniósł niezmiernie ważny tekst Aliny Łasiewickiej o pracy wychowawczej i propagandowej w bibliotece dziecięcej, mogący służyć bibliotekarzom w praktyce bibliotecznej⁴¹. Szczególną uwagę przykładano też do przygotowania młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek publicznych, czego dowodem są teksty na ten temat Kazimierza Krukowskiego⁴² oraz Kazimierza Wojciechowskiego⁴³.

Istotnymi elementami funkcjonowania bibliotek dziecięcych był odpowiednio dobrany księgozbiór, a warunkiem rozwoju czytelnika – znajomość psychologii dziecka.

Fot. 4. Biblioteka dziecięca w Krakowie.

Źródło: „Bibliotekarz” 1934/35, nr 3–5.

⁴⁰ GUTRY M., *Biblioteka Wzorowa...*; AUGUSTYNIAKOWA I. *Biblioteki dziecięce w Łodzi*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy”, 1929/30, nr 11, s. 29–33; BURSKA I., *Biblioteka dla dzieci w Dąbrowie Górniczej*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy”, 1929/30, nr 11, s. 42–43.

⁴¹ ŁASIEWICKA A., *Praca wychowawcza i propagandowa w bibliotece dziecięcej*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 8/9, s. 101–107.

⁴² KRUKOWSKI K., *Przygotowanie młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek publicznych*, „Bibliotekarz” 1938, nr 6, s. 53–57.

⁴³ WOJCIECHOWSKI K., *Przysposobienie młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 11/12, s. 176–179; WOJCIECHOWSKI K., *Łączność szkoły z biblioteką publiczną*, „Bibliotekarz” 1938, nr 8, s. 103–105.

Inne grupy czytelników

Czytelnik niepełnosprawny w bibliotece okresu międzywojennego był słabo dostrzegany. Tak można by sądzić na podstawie lektury „Bibliotekarza” z tego okresu czasu. Nie należy jedna wyciągać z tego faktu zbyt pochopnych wniosków. Osoby z różnymi dysfunkcjami były również wtedy sporą częścią społeczeństwa II Rzeczypospolitej. Jak się wydaje, biblioteki polskie w tym czasie nie były przygotowane na obsługę tego specjalnego, wymagającego specjalnego traktowania, czytelnika. Dlatego też sięgano po doświadczenia zagraniczne, jak to uczyniła Jadwiga Krauzówna, opisując działalność bibliotek w szpitalach⁴⁴, czy też jak Wanda Zaleska-Kurnatowska w artykule o bibliotekach dla niewidomych⁴⁵. W tym przypadku autorka przedstawiła również polskie biblioteki obsługujące niewidomych.

Literatura piękna, nauka o literaturze

Wszechobecność literatury pięknej jest widoczna w kolejnych „wcieleniach” „Bibliotekarza”. Oprócz wspomnianych wyżej, specjalnych rubryk, obecność literatury dostrzec można również w sprawozdaniach Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy. „Bibliotekarz” jako taki nie pretendował do roli przewodnika literackiego, czy to dla bibliotekarza, czy to dla czytelnika. Kłóciłoby się to zresztą nie tylko z profilem pisma, ale też z jego niewielką, mimo wszystko objętością pisma. Stąd też między innymi literaturoznawstwo trafiało na łamy pisma dość rzadko, i to z wyjątkowych, najczęściej rocznicowych, powodów. Tak właśnie było w przypadku tekstu o Narcyzie Żmichowskiej⁴⁶. Zestawienie bibliograficzne pt. *Piłsudski w literaturze* zostało opublikowane po śmierci Naczelnika Państwa⁴⁷.

Krótki tekst poświęcony twórczości literackiej Andrzeja Struga pojawił się na kanwie wystawy zorganizowanej w Bibliotece Narodowej⁴⁸. Wyjątkiem potwierdzającym tę regułę był tekst Felicji Potyńskiej dotyczący sylwetki Stefana Żeromskiego jako bibliotekarza⁴⁹. Redakcja, choć nieregularnie, to jednak dość często zamieszczała informacje o wystawach książki organizowanych ku czci pisarzy (np. Henryka Sienkiewicza⁵⁰) czy polityków (np. Józefa Piłsudskiego⁵¹).

⁴⁴ KRAUZÓWNA J., *Biblioteki w szpitalach*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 9–11.

⁴⁵ ZALESKA-KURNATOWSKA W., *Biblioteki dla niewidomych*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 6–7, s. 65–70.

⁴⁶ PAWLIKOWSKA M., *Narcyza Żmichowska (Gabryella) 1814–1876*, „Bibliotekarz” 1919, nr 1, s. 6–7.

⁴⁷ *Marszałek Józef Piłsudski a literatura*, „Bibliotekarz” 1919, nr 1, s. „Bibliotekarz” 1935/36, nr 2, s. 21–23.

⁴⁸ *Twórczość literacka Andrzeja Struga*, „Bibliotekarz” 1938 nr 1/2, s. 22–23.

⁴⁹ POTYŃSKA F., *Stefan Żeromski – bibliotekarz*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 10–11, s. 121–124.

⁵⁰ *Wystawa ku czci Henryka Sienkiewicza w Bibliotece Narodowej Józefa Piłsudskiego w Warszawie*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 2, s. 50.

⁵¹ JASIULANIEC K., *Wystawa „Marszałek Józef Piłsudski w Wilnie” w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12, s. 153.

*Książka w bibliotece*⁵⁴. Była to kontynuacja katalogu informacyjnego pod tym samym tytułem, tworzonego przez Poradnię Biblioteczną ZBP. W latach 1934–1935 ukazały się w druku dwa tomy katalogu zawierające łącznie około 6674 pozycji⁵⁵. Spis był pomyślany jako rodzaj bibliografii adnotowanej zalecającej, wskazującej bibliotekarzom książki warte do zakupienia. Tak jak w katalogu, książki zostały zgrupowane w trzech działach: 1. powieści dla dorosłych; 2. powieści dla dzieci i młodzieży; 3. dział naukowy. W obrębie działu książki były ułożone w porządku alfabetycznym. Każda książka, oprócz opisu bibliograficznego i ceny, zaopatrzona została w krótką charakterystykę dzieła. Cyfry rzymskie I–VI wskazywały grupę wiekową, dla której dana książka była zalecana. W ciągu trzech lat w rubryce zamieszczono 640 książek, z czego 247 były to książki naukowe, 299 – beletrystyka dla dorosłych, 154 – beletrystyka dla dzieci i młodzieży. Dział, po raz ostatni opublikowany w nr 1/2 (1938), zniknął z „Bibliotekarza” z chwilą ponownego usamodzielnienia się katalogu wydawanego od 1938 roku w cyklu dwumiesięcznym pod tytułem *Przewodnik literacki i naukowy*⁵⁶.

Podstawową funkcją Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, największej stołecznej do czasu powstania Biblioteki Narodowej, było upowszechnianie literatury pięknej. W 1921 roku na 87 437 dzieł literatura liczyła 20 725 dzieł, tj. 23,7 %⁵⁷, a niespełna 10 lat później, według stanu na 1 IV 1930, w księgozbiorze zasadniczym liczącym ogółem 180 245 dzieł liczyła 46 503 pozycji (25,8%)⁵⁸. W wypożyczalni liczącej 14 094 dzieł w 17 7878 tomach do literatury należały 2632 dzieła (14,8%)⁵⁹. W dziale wydawnictw ciągłych zarejestrowano 243 czasopisma literackie na 2246 tytułów, tj. 10,0%⁶⁰. W dziale informacyjnym literatura była reprezentowana przez 100 dzieł na 1664 (6,4%)⁶¹.

Prawo i polityka biblioteczna. Zagadnienia prawne

W obszarze zainteresowań przedwojennego „Bibliotekarza” znajdowało się prawo i polityka biblioteczna, dwie sfery wzajemnie się przenikające, wpływające na siebie, ale przede wszystkim wynikające z ówczesnych tendencji, z potrzeb praktyki

⁵⁴ *Książka w bibliotece*, „Bibliotekarz” 1934/35 – 1937/38, nr 1–2.

⁵⁵ *Książka w bibliotece. Katalog informacyjny*, W. Dąbrowska (red.), Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1934; *Przewodnik literacki i naukowy 1934–1935*, W. Dąbrowska (red.), Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1937.

⁵⁶ *Przewodnik literacki i naukowy* 1938, nr 1–5.

⁵⁷ *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej n. st. Warszawy za rok 1921...*, s. 79.

⁵⁸ *Księgozbiór zasadniczy Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy...*, s. 13–15.

⁵⁹ *Wypożyczalnia Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy...*, s. 39.

⁶⁰ *Dział Wydawnictw Periodycznych i Ciągłych...*, s. 61.

⁶¹ *Dział Informacyjny Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy...*, s. 24.

bibliotecznej oraz z idei politycznych traktujących bibliotekę jako ważny element kultury oraz polityki oświatowej państwa. Te rzeczywistości były obserwowane, a również w jakimś stopniu kształtowane przez obie strony uczestniczące w tym procesie: przez bibliotekarzy oraz przez sterników życia politycznego, tj. samorządowców i władze państwowe. Bibliotekarzy interesowały obie kwestie w równym, jak się wydaje, stopniu. Wyrazem zainteresowania polityką biblioteczną były teksty Anieli Mikuckiej i Jana Muszkowskiego. A. Mikucka była autorem tekstu o polityce bibliotecznej w Niemczech⁶², natomiast J. Muszkowski opublikował artykuł o polityce bibliotecznej w USA, przedstawiający działania podejmowane na poziomie lokalnym i federalnym, zmierzające do wzmocnienia roli bibliotek różnych typów w społeczeństwie amerykańskim⁶³. W perspektywie krajowej zagadnienie polityki bibliotecznej podnosili: Wanda Dąbrowska⁶⁴ (w tekście o ustawie bibliotecznej w powiecie toruńskim), Michał Stopa (w tekście o Wołyniu⁶⁵), wojewoda łódzki Henryk Józewski⁶⁶ (w krótkiej notatce poświęconej inicjatywom podejmowanym w Łodzi⁶⁷ oraz w tekstach o Hrubieszowie⁶⁸). Były to zarówno opracowania, jak też teksty źródłowe. Każdorazowo motywem głównym zajęcia się tym tematem były tak zwane małe ustawy biblioteczne uchwalane przez mniejsze jednostki terytorialne, co wobec braku ustawy ogólnokrajowej było niemniej ważne⁶⁹.

Na podkreślenie zasługuje wyjątkowa atencja okazywana bibliotekoznawcom i bibliotekarstwu w Czechosłowacji oraz polityce bibliotecznej w tym kraju. Jak się wydaje, w jednym i drugim wypadku była to zasługa L. Bykowskiego, znającego ten kraj, język czeski, jednocześnie żywo interesującego się kwestią polityki bibliotecznej⁷⁰. Z Czechosłowacji pochodzą autorzy artykułów zamieszczonych w „Bibliotekarzu”, m.in. Leopolda J. Živny⁷¹. Dzięki nim z pierwszej ręki możemy się dowiedzieć o aktualnych problemach bibliotekarstwa naszego południowego sąsiada, zwłaszcza na polu realizacji założeń ustawy bibliotecznej.

⁶² MIKUCKA A., *Polityka biblioteczna w Niemczech*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4–5–6, s. 57–61.

⁶³ MUSZKOWSKI J., *Polityka biblioteczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 7, s. 85–90.

⁶⁴ DĄBROWSKA W., *Powiat toruński wyprzedza ustawę*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 9–11, s. 93–94.

⁶⁵ STOPA M., *Wołyniowi cześć*, „Bibliotekarz” 1937/38 nr 10, s. 73–75.

⁶⁶ JÓZEWSKI K., *Okólnik nr 6 Wojewody Łódzkiego z dnia 13 września 1938 roku SA/1/5/38 o zorganizowaniu akcji bibliotecznej przez samorząd terytorialny*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 73–75.

⁶⁷ *Bibliotekarstwo oświatowe w województwie łódzkim nowych drogach zmian*, „Bibliotekarz” 1938, nr 7, s. 73.

⁶⁸ *Uchwała Hrubieszowskiej Rady Powiatowej*, „Bibliotekarz” 1938, nr 1–2, s. 6–8.

⁶⁹ DĄBROWSKA W., *Zagadnienie ustawy bibliotecznej w Polsce*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 5–6, s. 90–103.

⁷⁰ MIGOŃ K., *Leon Bykowski (1895–1992) – ukraiński bibliolog i polski bibliotekarz*, „Roczniki Biblioteczne” 2003, s. 37–51.

⁷¹ ŽIVNY L. J., *Nowelizacja ustawy o bibliotekach publicznych w Czechosłowacji*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 7/9, s. 121–129.

O potrzebie uchwalenia ustawy bibliotecznej była mowa po raz pierwszy w roczniku 1919, w krótkich tekstach poświęconych subwencjom na działalność bibliotek oświatowych⁷². W latach 1934/35–1939 redakcja podnosiła kwestię ustawy bibliotecznej jako sprawy zasadniczej z punktu widzenia interesów państwa polskiego (piórem W. Dąbrowskiej⁷³), innym razem w relacji z obrad konferencji ZBP w 1937 roku poświęconej przyszłej polskiej ustawie bibliotecznej⁷⁴. Wobec przedłużających się „targów” wokół uchwalenia ogólnokrajowej ustawy bibliotecznej, „Bibliotekarz” z radością witał częściowe regulacje prawne na tym polu w postaci uchwalenia ustaw bibliecznych w powiecie toruńskim⁷⁵, w powiecie hrubieszowskim oraz w województwach: wołyńskim i łódzkim⁷⁶. Zabiegi te nie odniosły pożądanego skutku, ale są ważnym świadectwem świadomości i dążeń ówczesnych bibliotekarzy. W walce o ustawę biblioteczną uciekano się do przykładów zagranicznych, czego przykładem jest tekst L. J. Živnego przywołujący doświadczenia czechosłowackie w tym zakresie⁷⁷.

Bibliotekarze, zajmując się kwestiami prawnymi, przekraczali mury bibliotek, wchodząc *volens volens* w relacje z prawnikami i politykami, od których zależało przecież urzeczywistnienie ich idei. Podobnie musiało być, gdy zajmowali się tworzeniem central bibliotek ruchomych, których organizacja oraz finansowanie leżały w gestii polityków samorządowych szczebla lokalnego i regionalnego. Wiele miejsca poświęcano też tworzeniu tzw. bibliotek ruchomych, czyli w istocie rzeczy bibliotek zaopatrujących biblioteki w terenie poprzez udostępnianie zasobów na określonej wcześniej trasie, zwłaszcza w miejscach oddalonych znacznie od stałych bibliotek publicznych (np. w powiecie rypińskim⁷⁸). Zagadnieniem niezmiernie ważnym w tym kontekście było tworzenie central koordynujących działalność bibliotek ruchomych na obszarach zaniedbanych pod względem obsługi bibliotecznej z powodów historycznych, ale też i społecznych. Był to też swojego rodzaju „złoty środek” minimalizujący niedostatek bibliotek oświatowych w Polsce międzywojennej. Kronika informuje również o otwieraniu nowych bibliotek, o wystawach w bibliotekach, o darach dla bibliotek.

⁷² RYGIEL S., *Materialne podstawy bytu bibliotek powszechnych*, „Bibliotekarz” 1919 nr 2; nr 5–6, s. 65–67.

⁷³ DĄBROWSKA W., *Sprawa ustawy bibliotecznej w chwili obecnej*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 12, s. 113–116.

⁷⁴ DĄBROWSKA W., *Zagadnienie ustawy bibliotecznej w Polsce*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 5–6, s. 90–103. Zob. też GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Wydaw. SBP, Warszawa 2007.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ STOPA M., *Polityka biblieczna na Wołyniu*, „Bibliotekarz” 1939, nr 3–4, s. 46; *Bibliotekarstwo oświatowe w województwie łódzkim nowych drogach zmian*, „Bibliotekarz” 1938, nr 7, s. 73.

⁷⁷ ŽIVNY L. J., *Nowelizacja ustawy o bibliotekach publicznych w Czechosłowacji...*, s. 121–129.

⁷⁸ *Rypin, powiat*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 3, s. 53.

Zapiski bibliograficzne

Godzi się zaznaczyć, że prawo jest obecne również w rubrykach bibliograficznych. Książki z zakresu prawa były anonsowane w trzech głównych działach: *Desiderata*; *Duplicata*; *Książki z biblioteki*. Okazjonalnie zamieszczane były w piśmie informacje o nabytkach biblioteki z zakresu prawa (Cybichowski Zygmunt, *Encyklopedia podręczna prawa*⁷⁹). Ważniejszy, bardziej wartościowy charakter, zwłaszcza dla bibliotekarzy, miały anonsy umieszczane w dziale pisma pt. *Książki w bibliotece*. W dziale naukowym tego adnotowanego spisu literatury pojawiały się od czasu do czasu również informacje o książkach prawnych. BPW (*Organizacja notaryuszów y Szkół prawa*, Warszawa 1828)⁸⁰.

Zagadnienia polityczne (ZSRR, Trzecia Rzesza, Włochy, Litwa, Polska: Górny Śląsk, Zaolzie, Kresy)

„Bibliotekarz” od początku starał się zachować jeśli nie całkowitą neutralność polityczną, to przynajmniej daleko idącą powściągliwość w wyraźnym opowiadaniu się po jednej czy drugiej stronie sporów politycznych, których przecież nie brakowało w Polsce międzywojennej. Nie można powiedzieć, że pismo zupełnie stroniło od polityki. Byłoby to twierdzenie z gruntu nieprawdziwe. Bibliotekarze, chcąc nie chcąc, byli obserwatorami, a często również uczestnikami burzliwego życia politycznego tamtych czasów. Na łamach pisma dawali temu wyraz, pisząc o uwarunkowaniach politycznych działalności bibliotek polskich, zwłaszcza tych działających na Kresach Wschodnich i Zachodnich państwa polskiego, nie zapominając przy tym o optyce międzynarodowej, o miejscu bibliotek w polityce państw europejskich i pozaeuropejskich, szczególnie tych państw, w których zachodziły głębokie, często bardzo gwałtowne przemiany polityczne.

Sprawy krajowe

Polska jest jak obwarzanek, „najsmaczniejsze” jest to, co na obrzeżach. To słynne powiedzenie przypisywane jest Piłsudskiemu. W tak zwanej polityce realnej ów symboliczny obwarzanek był identyfikowany z Kresami Wschodnimi i Kresami Zachodnimi, tj. ziemiami leżącymi przy granicach zachodnich i wschodnich państwa polskiego. Były to jednocześnie granice z dwoma największymi sąsiadami Polski, Niemcami i Rosją Sowiecką. Pomimo traktatowych gwarancji (Traktat Wersalski, Traktat Rycki, Konwencja Górnośląska), były to tereny bardzo niespokojne, zamieszkałe przez przedstawicieli mniejszości narodowych będących *de facto* w wielu wypadkach więk-

⁷⁹ *Nowe książki*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 12, a. 110.

⁸⁰ *Duplicata*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 12, s. 127.

szością (Niemcy, Rosjanie, Białorusini, Ukraińcy). Państwo polskie dążyło z kolei wszelkimi sposobami do politycznej stabilizacji tych terytoriów, do umocnienia na nich polskości. Temu miała służyć m.in. oświata, również oświata pozaszkolna, której ważnym składnikiem była biblioteka⁸¹.

W tym kontekście łatwiej zrozumieć uwagę, jaką przykładała redakcja „Bibliotekarza” do informowania o tworzeniu i działalności bibliotek polskich na Kresach Wschodnich. Najwięcej tekstów, zwykle kronikarskich, dotyczyło bibliotek w Wilnie i Lwowie, największych ośrodkach administracyjnych na tym obszarze, ale pamiętano również o małych miejscowościach, gdzie Polacy często stanowili mniejszość, a biblioteka, obok urzędu, szkoły i Kościoła była forpoczta polskości. Dzięki „Bibliotekarzowi” wiemy, bez konieczności szperania w źródłach, że takie placówki działały w Słonimiu⁸², Krzemieńcu⁸³, w Pińsku⁸⁴, w Równem⁸⁵, w Dubnie⁸⁶. Więcej miejsca i uwagi znalazły dwa zagadnienia. Dzięki Tadeuszowi Kalickiemu i Janinie Skarżyńskiej możemy bliżej poznać Bibliotekę im. Tomasza Zana w Wilnie⁸⁷. Michał Stopa w dwóch tekstach, w przededniu II wojny światowej, podzielił się z kolei refleksjami o polityce bibliotecznej na Wołyniu, politycznym punkcie zapalnym już w okresie międzywojennym (który przerodził się w tragiczny ciąg dalszy w dziejach polsko-ukraińskich stosunków podczas II wojny światowej)⁸⁸.

Zainteresowanie Kresami Zachodnimi na łamach „Bibliotekarza”, liczone liczbą tekstów, wydaje się bardzo mizerne. Co nie znaczy, że obszar ten był lekceważony zupełnie przez redakcję. Przeczą temu kronikarskie informacje o bibliotekach w powiecie chojnickim⁸⁹, o bibliotece w Żninie⁹⁰. Na tym tle wyróżniają się zdecydowanie dwa obszary: Górny Śląsk i Zaolzie.

Uwagi na czasie – taki podtytuł nadała W. Dąbrowska krótkiemu artykułowi o stanie bibliotek na Górnym Śląsku, w przededniu powstań śląskich i plebiscytu.

⁸¹ Zob. GĘBOŁYŚ Z., *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej...*

⁸² *Słonim. Biblioteka imienia „Włodzimierza Medema”, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4–5–6, s. 82–83.*

⁸³ KOPIJOWSKA-DĄBROWSKA W., *Biblioteki i czytelnictwo w Krzemieńcu, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4–5–6, s. 76–77.*

⁸⁴ *Pińsk, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 85.*

⁸⁵ *Biblioteka Teatralna Wydziału Powiatowego, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 3, s. 53.*

⁸⁶ *Dubne (na Wołyniu). Konferencja biblioteczna, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 3/4, s. 83.*

⁸⁷ KALICKI T., *Biblioteka im. Tomasza Zana w Wilnie, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 8–10, s. 93–100;* SKARŻYŃSKA J., *Głos czytelniczki Biblioteki im. T. Zana w Wilnie, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 8–10, s. 100–102.*

⁸⁸ STOPA M., *Polityka biblioteczna na Wołyniu, „Bibliotekarz” 1939, nr 3–4, s. 46; Uchwała Rady Wojewódzkiej w sprawie akcji bibliotecznej na Wołyniu, powzięta na posiedzeniu w dniu 20 listopada 1937 r., „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 49–50.*

⁸⁹ *Chojnice. Biblioteki w powiecie chojnickim, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 8/9, s. 116.*

⁹⁰ *Żnin. Uruchomienie pow. centrali bibliotecznej, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 1, s. 116. Zob. też Chodzież. Powiatowa Centrala Bibliotek Ruchomych, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 21–22; Wilno. Powiatowa Centrala Biblioteczna, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 145–146.*

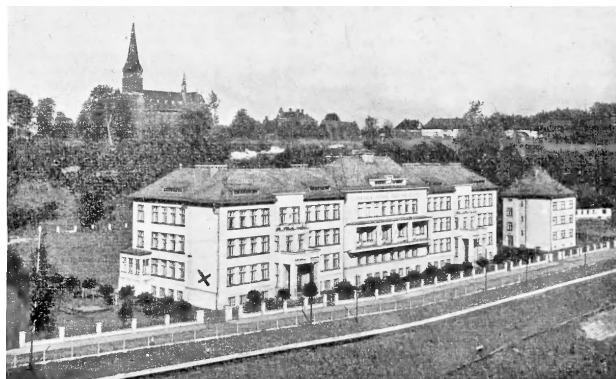
Porównując raporty o polskich i niemieckich bibliotekach, przestrzegała w nim przed zgubną dla polskiej kultur polityką germanizacyjną i słabym udziałem bibliotek polskich w przeciwdziałaniu jej. Już po dojściu Hitlera do władzy w Niemczech redakcja ostrzegała przed agresywną polityką niemiecką zarówno na niemieckim, jak i polskim Górnym Śląsku⁹¹.

Fot. 6. Śląska Biblioteka Publiczna w Katowicach.

Źródło: „Bibliotekarz” 1938, nr 6, s. 62.

Powrót Zaolzia do Macierzy w październiku 1938 roku wzbudził powszechny entuzjazm w społeczeństwie polskim. W dzieło przywracania Zaolzia do Polski i polskości włączyły się również biblioteki, o czym informowała na czterech stronach redakcja „Bibliotekarza”⁹². Temu miały służyć między innymi płynące z Polski dary książkowe, w tym dary od Prezydenta RP.

Fot. 7. Gmach Szkoły Wydziałowej w Trzyńcu.

Źródło: „Bibliotekarz” 1938, nr 8.

⁹¹ W. D., *Stan bibliotek i czytelnictwa na Górnym Śląsku*, „Bibliotekarz” 1919, nr 3/4, s. 46–48.

⁹² *Bibliotekarstwo na Zaolziu*, „Bibliotekarz” 1938, nr 8, s. 111–114.

Sprawy zagraniczne

Teksty o zagranicznym bibliotekarstwie miały przeważnie charakter informacyjny, a nawet zgoła sprawozdawczy, koncentrując się na sprawach fachowych. W zasadzie nieobecna była w nich jakaś głębsza refleksja polityczna. Wyjątkiem są artykuły o bibliotekarstwie w tych krajach, w których następowały gwałtowne przemiany polityczne i społeczne, nierzadko o bardzo radykalnym ostrzu, prowokującym również przyszłe napięcia i konflikty na forum międzynarodowym. Dotyczy to czterech krajów: Włoch, Niemiec, Hiszpanii i ZSRS. W. Dąbrowska w relacji z podróży po Włoszech zauważyła postępujące uzależnienie bibliotek komunalnych od ideologii faszystowskiej⁹³. Żałować należy, że J. Skarzyńska, pisząc o bibliotekarstwie w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, właściwie ograniczyła się do cytowania wskaźników bibliotecznych⁹⁴. Tego błędu nie popełniła Aniela Mikucka w artykule o polityce bibliotecznej w Niemczech⁹⁵, skądinąd świetnie zorientowana w ówczesnym bibliotekarstwie niemieckim. Bez emocji, rzeczowo, opisuje w nim postępujące podporządkowanie niemieckich bibliotek oświatowych ideologii narodowosocjalistycznej na całej linii: księgozbiory; kierownictwo bibliotek; książki zalecane i zakazane w bibliotekach. Pewne rozczarowanie przynosi tekst Józefa Grycza o bibliotekach w republikańskiej Hiszpanii⁹⁶. Autor skupia się właściwie na ustawie bibliotecznej, zupełnie nie zauważając toczącej się w Hiszpanii wojny przechylającej szalę zwycięstwa na stronę generała Franco, zupełnie nie wspominając o tym, że jedną z ofiar hiszpańskiej wojny domowej były biblioteki.

Architektura, ikonografia

„Bibliotekarz” (1919–1939) jest źródłem wiedzy o architekturze okresu międzywojennego jako poradnik i przewodnik dla architektów oraz bibliotekarzy wspierających ich pracę. Z pozoru teza ta, zgoła karkołomna, znajduje potwierdzenie w zawartości czasopisma. Do wybuchu wojny opublikowanych zostało łącznie 10 artykułów dotyczących architektury budynków bibliotecznych. Uzupełnieniem tych tekstów jest kilkanaście notek na ten temat umieszczonych w dziale kronikarskim oraz bogata ikonografia zawierająca ilustracje gmachów bibliotecznych od zewnątrz i wewnątrz. Szczególne miejsce w grupie tekstów o tej tematyce zajmują artykuły o inicjatywach powstania nowych budynków bibliotek. W numerze 10 (1932/33) koncepcję nowego gmachu BPW przedstawił architekt Zygmunt Konrad⁹⁷. Wprawdzie do realizacji pro-

⁹³ DĄBROWSKA W., *Współczesne bibliotekarstwo włoskie*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 6, 7, 8, s. 57–61.

⁹⁴ SKARZYŃSKA J., *Sprawy biblioteczne w Z.S.R.R.*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 12, s. 116–117.

⁹⁵ MIKUCKA A., *Polityka biblioteczna w Niemczech...*, s. 57–61.

⁹⁶ GRYZY J., *Bibliotekarstwo powszechne w Hiszpanii Republikańskiej*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 7–9.

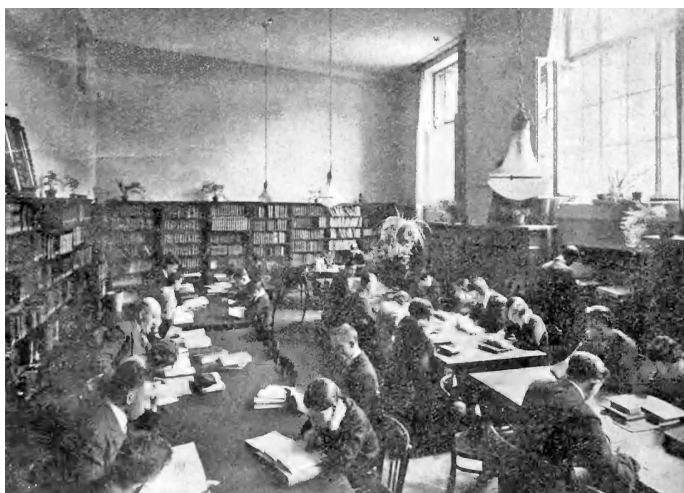
⁹⁷ KONRAD Z., *Projekt nowego gmachu Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1932/33, nr 10–11, s. 61–70.

wyłożył w nich swoje architektoniczne *credo* w wykładzie dla uczestników kursu bibliotekarskiego w warszawskiej bibliotece publicznej, w którym przedstawił podstawowe wymagania, jakie stawia architektom praktyka biblioteczna¹⁰¹. Krótki artykuł na ostatni z podanych tematów zamieścił w tym samym numerze architekt Jerzy Wierzbicki¹⁰². Przykłady te, jak się wydaje, dowodzą rangi, jaką przydawano w „Bibliotekarzu” problematyce architektury bibliotecznej.

Ikonografia

„Bibliotekarz” jest również źródłem wiedzy... fotograficznej. Redakcja od 1934 roku umieszczała w piśmie ilustracje, zazwyczaj ściśle związane z tekstem, np. plany bibliotek lub fotografie osoby omawianej na łamach pisma. Rzadkością natomiast były szkice, które pojawiły się na całej stronie czasopisma. Wszystkie ilustracje, jak i cały periodyk, drukowano w wersji czarno-białej. Największa liczba zdjęć w „Biuletynie” (36) dotyczyła BPW. Na fotografiach przedstawione były fasady, gmach, czytelnie, pracownie działów, na przykład dział informacyjny, magazyny książkowe. Przedstawiały one projekty szatni, intrologatorni, szaf i półek na materiały, szuflad, sposoby wiązania książek, oprawy, pomoce bibliotekarskie oraz gmach Biblioteki i samą Bibliotekę z różnych perspektyw. Rysunki związane z BPW ukazały się 21 razy.

Fot. 9. Dział Informacyjny Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy.

Źródło: Dział Informacyjny Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 3–4, s. 26.

¹⁰¹ *Kurs bibliotekarski przy Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy. Program*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 10–11, s. 107–108.

¹⁰² WIERZBICKI J., *Szkic biblioteki dzielnicowej*, „Bibliotekarz” 1939, nr 5–6, s. 61–68.

Na łamach „Bibliotekarza” zamieszczane były również portrety osób związanych z bibliotekarstwem. Było ich w sumie 24, w tym 19 osób pochodzących z Polski, 5 z Czechosłowacji, Ukrainy, Wielkiej Brytanii oraz Stanów Zjednoczonych. Pozostałe zdjęcia obrazowały biblioteczki ruchome oraz Bibliotekę Publiczną w Saint Louis. Wyjątkowo w „Bibliotekarzu” pojawiały się fotografie innych instytucji związanych z książką. Z polskich placówek były to m.in.: Biblioteka im. Bronisława Grossera, Biblioteka Publiczna im. Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Biblioteka Publiczna w Wilnie, w Wilnie, Śląska Biblioteka Publiczna im. Józefa Piłsudskiego w Katowicach, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie¹⁰³, Gmach Szkoły Wydziałowej w Trzyńcu mieszczący bibliotekę dla dzieci i młodzieży oraz Italski Instytut Patologii Książki. Na łamach „Bibliotekarza” można było znaleźć również zdjęcia bibliotek zagranicznych, przykładowo Biblioteki w Finchley, amerykańskiej biblioteki szkolnej, biblioteki dla dzieci w Liverpoolu.

Fot. 10. Gmach Biblioteki im. Tomasza Zana w Wilnie.

Źródło: „Bibliotekarz” 1936/37, nr 8–10, s. 99.

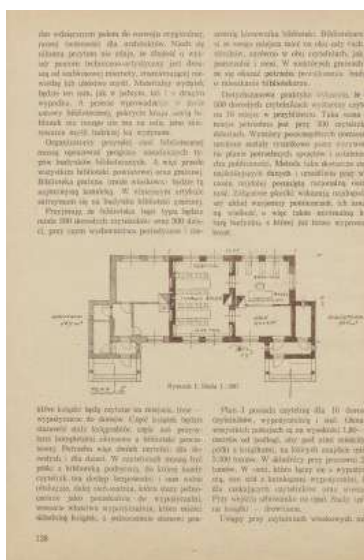
Na stronach „Bibliotekarza” prezentowano także szkice, rzuty i plany bibliotek w różnych skalach, na przykład plan Domu Biblioteki Powiatowej. Na łamach periodyku pojawiły się ponadto ilustracje ekslibrisów należących do osób prywatnych

¹⁰³ *Kraków. Imponująca budowla biblioteki*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 144–145.

lub placówek, różnych twórców i wykonane odmiennymi technikami (w większości były to drzeworyty). Zamieszczono również projekt pewnego rodzaju usprawnienia w pracy, a mianowicie wózka z książkami, który można było praktycznie wykorzystać w szpitalu. Zapewne ilustracje były świadomym zabiegiem autorskim i edytorskim. Po latach, zwłaszcza po wojennej hekatombie, nabrały dodatkowego, wyjątkowego znaczenia, przedstawiając świat nieistniejący, jak np. gmach Biblioteki im. Tomasza Zana w Wilnie¹⁰⁴.

Organizacja i zarządzanie

Niemniej ciekawe światło na to zagadnienie dają cztery inne teksty J. Witkiewicz-Koszczyca, w których przedstawił on modele organizacyjne biblioteki gminnej¹⁰⁵, powiatowej¹⁰⁶, regionalnej¹⁰⁷ oraz dzielnicowej¹⁰⁸. Warto również w tym kontekście napomknąć o ważnym tekście czeskiego bibliotekoznawcy L. L. Živnego¹⁰⁹ nt. sprawy racjonalnej organizacji bibliotek publicznych¹¹⁰.

Fot. 11. Model organizacyjny biblioteki gminnej.

Źródło: „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12.

¹⁰⁴ KALICKI T., *Biblioteka im. Tomasza Zana w Wilnie...*

¹⁰⁵ WITKIEWICZ-KOSZCZYC, *Dom biblioteki gminnej*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12, s. 127–130.

¹⁰⁶ Tenże, *Dom biblioteki regionalnej i wojewódzkiej*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 145–147.

¹⁰⁷ Tenże, *Dom biblioteki powiatowej*, „Bibliotekarz” 1938, nr 1–2, s. 2–6.

¹⁰⁸ Tenże, *Filia dzielnicowa wielkomięskiej biblioteki publicznej*, „Bibliotekarz” 1939, nr 3–4, s. 29–32.

¹⁰⁹ ŽIVNY L. J., *W sprawie racjonalnej organizacji bibliotek publicznych*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12, s. 121–127.

¹¹⁰ *Dział Informacyjny Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy...*, s. 26.

Zapiski bibliograficzne

Godzi się zaznaczyć, że zagadnienia ekonomiczne są również obecne w rubrykach bibliograficznych. Książki z zakresu ekonomii były anonsowane w trzech głównych działach: *Desiderata*; *Duplicata*¹¹¹; *Książki z biblioteki*. Okazjonalnie zamieszczane były w piśmie informacje o nabytkach biblioteki z zakresu ekonomii (T. Adamczewski, *Pieniądz i problem jego wartości*, Poznań 1935)¹¹². Ważniejszy, bardziej wartościowy charakter, zwłaszcza dla bibliotekarzy, miały anonsy umieszczane w dziale pisma pt. *Książki w bibliotece*. W dziale naukowym tego adnotowanego spisu literatury pojawiały się od czasu do czasu również informacje o książkach ekonomicznych (Adam Lach, *Sto dodatkowych zajęć dochodowych w mieście i na wsi*, Poznań 1935)¹¹³.

Zakończenie

Analiza i omówienie tematyki niebibliotekarskiej „Bibliotekarza” za lata 1919–1929–1939 pokazuje dążenie do wypełnienia stron pisma jak największą liczbą jak najróżnorodniejszych i jak najbardziej przydatnych nie tylko bibliotekarzom tekstów. Przedwojenny „Bibliotekarz” dostarczał wielu cennych wiadomości i informacji bibliograficznych o tym, co pisano o bibliotekach w prasie fachowej polskiej i zagranicznej, o ważniejszych książkach fachowych, polskich i zagranicznych. „Bibliotekarz” jest też świadectwem otwarcia na świat zewnętrzny, na to, co się działo poza bibliotekami, a co miało niewątpliwie wpływ na same biblioteki. „Bibliotekarz” poprzez niebibliotekarskie teksty podkreślał interdyscyplinarny charakter biblioteki.

Bibliografia

- ARNOLDOWA M., *Biblioteka Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 3–5, s. 41.
- AUERBACH W., *O doborze literatury z zakresu filozofii*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9.
- AUGUSTYNIAK J., *Budowa nowego gmachu Biblioteki Publicznej w Łodzi*, „Bibliotekarz” 1938 nr 8, s. 93–102.
- AUGUSTYNIAKOWA I. *Biblioteki dziecięce w Łodzi*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy”, 1929/30, nr 11, s. 29–33.
- Biblioteka gminna. Katalog podstawowy. Wskazówki praktyczne*, praca zbiorowa pod red. W. Dąbrowskiej, Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1939.
- Biblioteka na wsi. I Dodatek do „Bibliotekarza”*, nr 1, 1935/36, nr 4.
- Biblioteka Teatralna Wydziału Powiatowego*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 3, s. 53.
- Bibliotekarstwo na Zaozliu*, „Bibliotekarz” 1938, nr 8, s. 111–114.

¹¹¹ *Duplicata*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 12, s. 127.

¹¹² *Nowe książki*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1932/33, nr 7–9, s. 56.

¹¹³ *Książka w bibliotece*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 12, s. 172.

- Bibliotekarstwo oświatowe w województwie łódzkim nowych drogach zmian*, „Bibliotekarz” 1938, nr 7, s. 73.
- BURSKA I., *Biblioteka dla dzieci w Dąbrowie Górniczej*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy”, 1929/30, nr 11, s. 42–43.
- Chodzież. Powiatowa Centrala Bibliotek Ruchomych, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 21–22.
- Chojnice. Biblioteki w powiecie chojnickim, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 8/9, s. 116.
- DĄBROWSKA W., *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 11, 1975, s. 215–248.
- DĄBROWSKA W., *Powiat toruński wyprzedza ustawę*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 9–11, s. 93–94.
- DĄBROWSKA W., *Sprawa ustawy bibliotecznej w chwili obecnej*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 12, s. 113–116.
- DĄBROWSKA W., *Współczesne bibliotekarstwo włoskie*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 6, 7, 8, s. 57–61.
- DĄBROWSKA W., *Zagadnienie ustawy bibliotecznej w Polsce*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 5–6, s. 90–103.
- Dubne (na Wołyniu). Konferencja biblioteczna, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 3/4, s. 83.
- Duplicata*, „Bibliotekarz” 1930/31, nr 10/11, s. 92.
- Duplicata*, „Bibliotekarz” 1931/32, nr 1/2, s. 9.
- Duplicata*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 5, s. 44.
- Duplicata*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 12, s. 127.
- Dział Informacyjny Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” nr 3–4, s. 26.
- Dział Wydawnictw Periodycznych i Ciągłych Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, 1930/31, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 8–9, s. 61.
- Faustyn Czerwijowski, [online], https://pl.wikipedia.org/wiki/Faustyn_Czerwijowski, [dostęp: 2023-11-13].
- GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Wydaw. SBP, Warszawa 2007.
- GAWINKOWA I., *Biblioteka Publiczna w latach 1928–1939*, [w:] Tazbir S. (red.), *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*, Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Warszawa, 1961.
- GAWRYSZEWSKI A., *Ludność Polski w XX wieku*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2005, s. 18, 32.
- GĘBOŁYŚ Z., „Bibliotekarz” 1919–1929–1939 – *czasopismo fachowe nie tylko dla bibliotekarzy*. Cz. I: *geneza, założenia, cechy formalne*, „Heteroglossia” 2021, s. 277–297.
- GĘBOŁYŚ Z., „Bibliotekarz” 1919–1929–1939 – *czasopismo fachowe nie tylko dla bibliotekarzy*. Cz. II: *Tematyka bibliotekarska*, „Heteroglossia” 2022 (12), s. 253–283.
- GĘBOŁYŚ Z., *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.
- GRYCZ J., *Bibliotekarstwo powszechne w Hiszpanii Republikańskiej*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 7–9.
- GUTRY M., *Biblioteka Wzorowa dla Dzieci. Oddział Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1929/30, nr 11, s. 35–40.

- HERTZ A., *O doborze literatury z zakresu nauk społecznych*, „Bibliotekarz” 1939 nr 3–4, s. 47–52.
- Hertz Aleksander [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3911374>, [dostęp: 2023–11–13].
- IVANYK S., *Waltera Auerbacha krytyczna analiza pojęcia obiektywu*, [w:] Brożek A., Chybińska A., Gryganc M., Tkaczyk M. (red.), *Mysli o języku, nauce i wartościach. Profesorowi Juliuszowi Jadackiemu. w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 1999, s. 176–184.
- JADACKI J. J. *Walter Auerbach*, [Filozofowie polscy pochodzenia żydowskiego]: *Walter Auerbach, Hersz Bad, Leopold Blaustein, Salomon Igel, Antoni Pański, Zygmunt Schmierer*, [w:] *Słownik filozofów polskich*, Andrzejewski B., Kozłowski R. (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 1999, s. 15–16, 18, 23–24, 67, 141, 162–163.
- JASIULANIEC K., *Wystawa „Marszałek Józef Piłsudski w Wilnie” w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12, s. 153.
- JÓZEWSKI K., *Okólnik nr 6 Wojewody Łódzkiego z dnia 13 września 1938 roku SA/1/5/38 o zorganizowaniu akcji bibliotecznej przez samorząd terytorialny*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 73–75.
- KALICKI T., *Biblioteka im. Tomasza Zana w Wilnie*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 8–10, s. 93–100.
- KONRAD Z., *Projekt nowego gmachu Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1932/33, nr 10–11, s. 61–70.
- KOPIJOWSKA-DĄBROWSKA W., *Biblioteki i czytelnictwo w Krzemieńcu*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4–5–6, s. 76–77.
- Koszczyt-Witkiewicz JAN*, ur. 23 II 1881, Urdomin k. Suwałk, zm. 25 X 1958 Warszawa, *architekt, konserwator zabytków*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3926320> [online], [dostęp: 2023–11–13].
- Kraków. Biblioteka T. U. R.*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 3, s. 51–52.
- Kraków. Imponująca budowla biblioteki*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 144–145.
- KRAUZÓWNA J., *Biblioteki w szpitalach*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 9–11.
- KRUK H., *Metody pracy Biblioteki im. Bronisława Grossera w Warszawie*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 4, s. 54–61.
- KRUK H., *Żydowskie biblioteki w Warszawie*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 2, s. 37–39.
- KRUKOWSKI K., *Przygotowanie młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek publicznych*, „Bibliotekarz” 1938, nr 6, s. 53–57.
- Książka w bibliotece*, „Bibliotekarz” 1934/35 – 1937/38, nr 1–2.
- Książka w bibliotece*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 12, s. 172.
- Książka w bibliotece*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 3–4–5, s. 58, 59, 60.
- Książka w bibliotece. Katalog informacyjny*, W. Dąbrowska (red.), Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1934.
- Księgozbiór zasadniczy Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 2, s. 14.
- Kurs bibliotekarski przy Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy. Program*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 10–11, s. 107–108.
- ŁASIEWICKA A., *Praca wychowawcza i propagandowa w bibliotece dziecięcej*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 8/9, s. 101–107.

- Marszałek Józef Piłsudski a literatura, „Bibliotekarz” 1919, nr 1, s. „Bibliotekarz” 1935/36, nr 2, s. 21–23.
- MIGOŃ K., *Leon Bykowski (1895–1992) – ukraiński bibliolog i polski bibliotekarz*, „Roczniki Biblioteczne” 2003, s. 37–51.
- MIKUCKA A., *Polityka biblioteczna w Niemczech*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4–5–6, s. 57–61.
- MIKUCKA A., *Polityka biblioteczna w Niemczech...*, s. 57–61.
- MUSZKOWSKI J., *Polityka biblioteczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 7, s. 85–90.
- Nowe książki*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 10–11, s. 104.
- Nowe książki*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 12, a. 110.
- Nowe książki*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1932/33, nr 7–9, s. 56.
- Nowe książki. Słowianoznawstwo (Czechosłowacja)*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1931/32, nr 3–5, s. 53–54.
- ORSINI-ROSENBERG S., *Socjologia słowa drukowanego*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 12, s. 93–106.
- PAWLIKOWSKA M., *Narcyza Żmichowska (Gabryella) 1814–1876*, „Bibliotekarz” 1919, nr 1, s. 6–7.
- PAWLIKOWSKI T., *Auerbach Walter*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, Maryniarczyk A., Daszkiewicz W., Bury G., Nawracała-Urban M., Szymaniak A. (red.), Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2011, s. 63–65.
- PAWŁOWSKI S., *Sprawa bibliotek na wsi*, „Bibliotekarz” 1939, nr 1–2, s. 16–17.
- Pińsk*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 85.
- Pińsk. Żydowska biblioteka miejska*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 16.
- Poradnia Biblioteczna ZBP*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 1, nr 4/6, s. 1–4.
- POTYŃSKA F., *Stefan Żeromski – bibliotekarz*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 10–11, s. 121–124.
- Przewodnik literacki i naukowy 1934–1935*, W. Dąbrowska (red.), Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1937.
- Przewodnik literacki i naukowy 1938*, nr 1–5.
- RYGIEL S., *Materialne podstawy bytu bibliotek powszechnych*, „Bibliotekarz” 1919 nr 2; nr 5–6, s. 65–67.
- RYGIEL S., *S.O.M. i jego praca biblioteczna*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4/6, s. 81.
- Rypin, powiat*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 3, s. 53.
- SKARŻYŃSKA J., *Głos czytelniczki Biblioteki im. T. Zana w Wilnie*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 8–10, s. 100–102.
- SKARŻYŃSKA J., *Sprawy biblioteczne w Z.S.R.R.*, „Bibliotekarz” 1934/35, nr 12, s. 116–117.
- Słonim. Biblioteka imienia „Włodzimierza Medema”*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4–5–6, s. 82–83.
- Sprawozdanie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy za 1921*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1932/33, nr 12, s. 77–83.
- Sprawozdanie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy za 1921...*, s. 77–83.
- Statystyka Polski*, z. 88, s. 26–27; z. 78, s. 26; z. 68, s. 36–40; z. 65, s. 22; z. 58, s. 11; z. 64, s. 11–12.
- Statystyka Polski. Seria C. Z. 1a–*. nakł. GUS, Warszawa 1934 – z. 94a, s. 15.

- STOPA M., *Polityka biblioteczna na Wołyniu*, „Bibliotekarz” 1939, nr 3–4, s. 46.
- STOPA M., *Wołyniowi cześć*, „Bibliotekarz” 1937/38 nr 10, s. 73–75.
- Stowarzyszenie Opieki nad Młodzieżą niezatrudnioną*, „Bibliotekarz” 1935/36, nr 4/6; 1934/35, nr 9–11, s. 112.
- Trzydziestolecie Biblioteki Publicznej n. st. Warszawy*, „Bibliotekarz” 1938, nr 3–5, s. 25–33.
- Twórczość literacka Andrzeja Struga*, „Bibliotekarz” 1938 nr 1/2, s. 22–23.
- Uchwała Hrubieszowskiej Rady Powiatowej*, „Bibliotekarz” 1938, nr 1–2, s. 6–8.
- Uchwała Rady Wojewódzkiej w sprawie akcji bibliotecznej na Wołyniu, powzięta na posiedzeniu w dniu 20 listopada 1937 r.*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 49–50.
- W. D., *Stan bibliotek i czytelnictwa na Górnym Śląsku*, „Bibliotekarz” 1919, nr 3/4, s. 46–48.
- WAJSBERG M., *Główna Biblioteka Judaistyczna w nowym gmachu*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 3–5, s. 61–62.
- Wiejska poradnia oświatowa*, „Bibliotekarz” 1919, nr 5–6, s. 29.
- WIERZBICKI J., *Szkic biblioteki dzielnicowej*, „Bibliotekarz” 1939, nr 5–6, s. 61–68.
- Wilno. Powiatowa Centrala Biblioteczna*, „Bibliotekarz” 1938, nr 9, s. 145–146.
- WITKIEWICZ-KOSZCZYC, *Dom biblioteki gminnej*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12, s. 127–130.
- WITKIEWICZ-KOSZCZYC, *Dom biblioteki powiatowej*, „Bibliotekarz” 1938, nr 1–2, s. 2–6.
- WITKIEWICZ-KOSZCZYC, *Dom biblioteki regionalnej i wojewódzkiej*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 10, s. 145–147.
- WITKIEWICZ-KOSZCZYC, *Filia dzielnicowa wielkomiejskiej biblioteki publicznej*, „Bibliotekarz” 1939, nr 3–4, s. 29–32.
- Włocławek. Przeniesienie biblioteki*, „Bibliotekarz” 1938, nr 3/5, s. 50–51.
- WOJCIECHOWSKI K., *Łączność szkoły z biblioteką publiczną*, „Bibliotekarz” 1938, nr 8, s. 103–105.
- WOJCIECHOWSKI K., *Przysposobienie młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 11/12, s. 176–179.
- Wypożyczalnia Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy” 1930/31, nr 5–6, s. 39.
- Wystawa ku czci Henryka Sienkiewicza w Bibliotece Narodowej Józefa Piłsudskiego w Warszawie*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 2, s. 50.
- ZALESKA-KURNATOWSKA W., *Biblioteki dla niewidomych*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 6–7, s. 65–70.
- ŽIVNY L. J., *Nowelizacja ustawy o bibliotekach publicznych w Czechosłowacji*, „Bibliotekarz” 1937/38, nr 7/9, s. 121–129.
- ŽIVNY L. J., *W sprawie racjonalnej organizacji bibliotek publicznych*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 11–12, s. 121–127.
- Znaczenie książki w pracy zawodowej rolnika. II Dodatek do „Bibliotekarza”* 1935/36, nr 4–5–6.
- Żnin. Uruchomienie pow. centrali bibliotecznej*, „Bibliotekarz” 1936/37, nr 1, s. 116.
- ŻOŁĘDOWSKA-KRÓL B., *Rozwój myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej w świetle czasopism naukowych i fachowych wydawanych na terenach ziem polskich (1901–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019.

**„Bibliotekarz” („Librarian”) 1919–1929–1939
– a journal not only for librarians**

Abstract: Polish Library Association together with the Public Library of the Capital City of Warsaw edited in the years 1919, 1929–1939, a professional and popular journal for librarians with the titles: „Bibliotekarz” (1919, 1934–1939) and „Biuletyn Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy” (1929–1933). The journal focused on librarianship. The journal’s pages were also open to non-librarian topics. „Bibliotekarz”, although focused on librarians, had ambitions that also concern other aspects, and their importance concerns various issues of knowledge represented in the library. This is also evidenced by bibliographic lists of books from various scientific disciplines. special attention was paid to on the consequences of the humanities, social sciences and the effects on the pages of the magazine. As revealed by the detailed analysis, it is still the main source of information about librarianship in the Polish interwar period. Philosophical, sociological, literary, economic and user topics were discussed in detail. The content of the journal was analyzed, which made it possible to characterizing research in terms of thematic significance.

Keywords: journal, „Bibliotekarz”, librarianship; social sciences, human sciences

DOI: <https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr16.art12>